

1856

őszén gödörösás közben aranyban és ezüstben gazdag sírra bukkantak a dél-alföldi Kunágotán. Mivel az esetet jelentették, a talált tárgyak zöme végül múzeumba, pontosabban a Nemzeti Múzeumba került. Ott sokáig nem tudtak mit kezdeni a korábban még nem látott, furcsa és részben ismeretlen rendeltetésű tárgyakkal. Nem utolsósorban egy aranypénz, I. Iustinianus (527–565) solidusa alapján (1. kép) a lelet ugyan a népvándorláskori gyűjteménybe került, de ott egyelőre egyedülálló és a korszakon belül besorolhatatlan maradt. A leletegyüttes múzeumi magányának az ugyancsak földmunkavégzés során a Duna-parti Szentendrén és a kelet-dunántúli Ozora-Tótipusztán véletlenül felfedezett hasonló összetételű és jellegű három-három sír leleteinek bekerülése vetett véget, 1871 őszén. A rokon leleteket 1873-ban már együtt állították ki, anélkül azonban, hogy helyüket a kora középkoron belül pontosabban meghatározták volna. Az esz-

Bizánci aranypénzek Avarföldön

S O M O G Y I P É T E R

tendő végéig azután erre is sor került, méghozzá nem kisebb személyiség, mint a Nemzeti Múzeum akkori igazgatója, Pulszky Ferenc révén, aki a leleteket a Kárpát-medencét 568-ban megszálló és ott 250 évig önálló népet alkotó avarok régészeti hagyatékaként határozta meg.

Pulszky meghatározását több ritka körülmény szerencsés találkozása tette lehetővé. Azon túl, hogy a sírokból a korszakra

1. kép: I. Iustinianus 542 és 562 között vert ún. könnyű súlyú solidusa (átmérő: 20 mm, súly: 3,80 g) a konstantinápolyi verde 10. műhelyéből (MNM, Budapest ©2019)

jellemző leletek – úgynevezett vezérleletek – egész sora került elő, közülük négyben még egy-egy bizánci aranypénz is volt: Kunágotán a már említett I. Iustinianus-féle solidus, Szentendrén II. Iustinus (565–578) és Focas (602–610), Ozora-Tótipusztán pedig IV. Constantinus (668–685) verete (2–4. kép). Ráadásul a találók a sírokból általában megfigyelt jelenségekről is beszámoltak, így az egyes tárgyak sírbeli helyzetéről, valamint arról, hogy a sírok egyikében-másikában az emberi csontvázon kívül lócsontokra is akadtak.

A felszerszámozott háttalukkal együtt eltemetett fegyveres férfiak lovasnépre

2. kép: II. Iustinus 565 és 578 között vert tremissisa, azaz harmadsolidusa (átmérő: 17 mm, súly: 1,50 g) a konstantinápolyi verdéből (MNM, Budapest ©2019)

utaltak, mégpedig a vaskengyelt ismerő lovasnépre, amely a sírokban lelt aranyakat verető bizánci császárok uralkodási ideje alapján a 6. századtól kezdve élt a Kárpát-medencében. De az aranyérmék és az asszonyok által viselt, ugyancsak bizánci eredetű vagy ízlésű ékszerek azt is jelezték, hogy ez a lovasnép Bizánccal rendszeres kapcsolatban állt. Ilyen népet viszont csak egyet ismer a történetírás: az avarok népét.

Az első avar követség még I. Iustinianus uralkodása idején, egészen pontosan 558 janu-

A solidus késő római–bizánci aranyérmék. Nagy Konstantin római császár idején vezették be a korábbi aureus helyett. Egy római font súlyú (327,45 g) szízaranyból 72 darabot vertek. Eredeti súlyát (4,45 g) és finomságát (95-98%) a 11. század elejéig megőrizte, majd súlya és finomsága folyamatosan csökkent. Konstantinápoly török kézre kerüléséig (1453) használták. A késő antik és kora középkori Európában sok millió solidus forgott, Európán kívül eljutottak Indiáig, sőt Kínáig is. A 12. század elejéig egész Európában és azon túl, a Földközi-tenger térségében a solidus volt a vezető valuta, ezért nevezik a középkor eurójának is.

ban kötött, de immár okafogyottá vált szövetséget, és természetesen megszűntette az azzal járó ajándékok küldését.

Ebben az időben minden gentilis uralom alapja a felhalmozott kincs volt, amelyből az uralkodót támogató elit megkapta a mindenkor neki járó részt. A kincstár rendszeres feltöltése az uralkodók elemi érdeke volt, mert jól tudták, hogy annak elvesztése vagy ki-

3. kép: Focas 607 és 610 között vert solidusa (átmérő: 21 mm, súly: 4,43 g) a konstantinápolyi verde 10. műhelyéből (MNM, Budapest ©2019)

4. kép: IV. Constantinus 669 és 674 között vert solidusa (átmérő: 19 mm, súly: 4,20 g) a konstantinápolyi verde 1. műhelyéből (MNM, Budapest ©2019)

árjában jelent meg Konstantinápolyban. A Kaukázustól északra elterülő sztyeppre akkortájt érkezett ázsiai eredetű avarokkal a császár úgy egyezett meg, hogy ajándékok fejében féken tartják a Fekete-tenger mellékén élő és a birodalom balkáni provinciáiba be-betörő, azokat pusztító népeket. A megbízás teljesítése során az avarok annyira lendületbe jöttek, hogy 568-ban már a Kárpát-medence urai, s egyúttal Bizánc kéretlen szomszédai lettek. Erre föl az időközben elhunyt I. Iustinianust a trónon követő II. Iustinus császár rögtön felmondta a tíz évvel koráb-

A késő antik és kora középkori Európában az antik-keresztény alapokon álló római–bizánci világtól független hatalmi csoportosulások, „barbár népek” azaz a gensok hagyomány- vagy eredetközösségek voltak. Ha valaki elfogadta az éppen fennálló hagyomány- vagy eredetmítoszt, akkor biológiai-genetikai eredetére, nyelvére, kulturális, vallási, társadalmi hátterére való tekintet nélkül a közösség tagjává vált. A hagyomány- vagy az eredetmítosz valós és kitalált események ötvözete, melyet a közösséget vezető csoport a saját érdekeinek megfelelő módon alakít és terjeszt.

merülése akár a hatalmuk végét is jelentheti. Ezért aztán a szomszédok ellen vezetett katonai vállalkozások mögött valójában a kincstár feltöltésének folyamatos kényszere állt. Az erőszakos zsákmányszerzésnek két módon lehetett gátat vetni: adekvát fegyveres erővel vagy nemesfémek, drágaságok és luxusjavak „önkéntes” felajánlásával.

A kincstárát addig tápláló forrás elapadása után Baján kagánnak, az avarok akkori urának sem maradt tehát más választása, mint Bizánc balkáni birtokainak dúlása, egyrészt a zsákmányért, másrészt azért, hogy katonai sikereket elérve kedvezőbb pozícióból tárgyalhasson a békéről, s legfőképpen, a béke áráról. Mivel

hadereje színe-java a jóval fontosabb perzsa hadszíntéren volt tartósan lekötve, Bizánc hajlott is a megegyezésre és a balkáni provinciák biztonságáért 575-től kezdve évjáradékot fizetett. Ennek összege eleinte 80.000 solidus volt. Az avar betörések ennek ellenére nem szűntek meg, és ha az ellenük éppen bevethető haderő kevésnek bizonyult, Bizánc kénytelen volt emelni az évjáradékot: 585-ben 100.000, 598-ban 120.000, 604-ben 150.000, 620-ban 180.000 és 623-ban 200.000 solidusra (5. kép). Az „üzleti modell” jól működött tehát, és a vérszemét kapott avarok 626 augusztusában már a fővárost, a hatalmas falakkal védett Konstantinápolyt ostromolták. Természetesen sikertelenül.

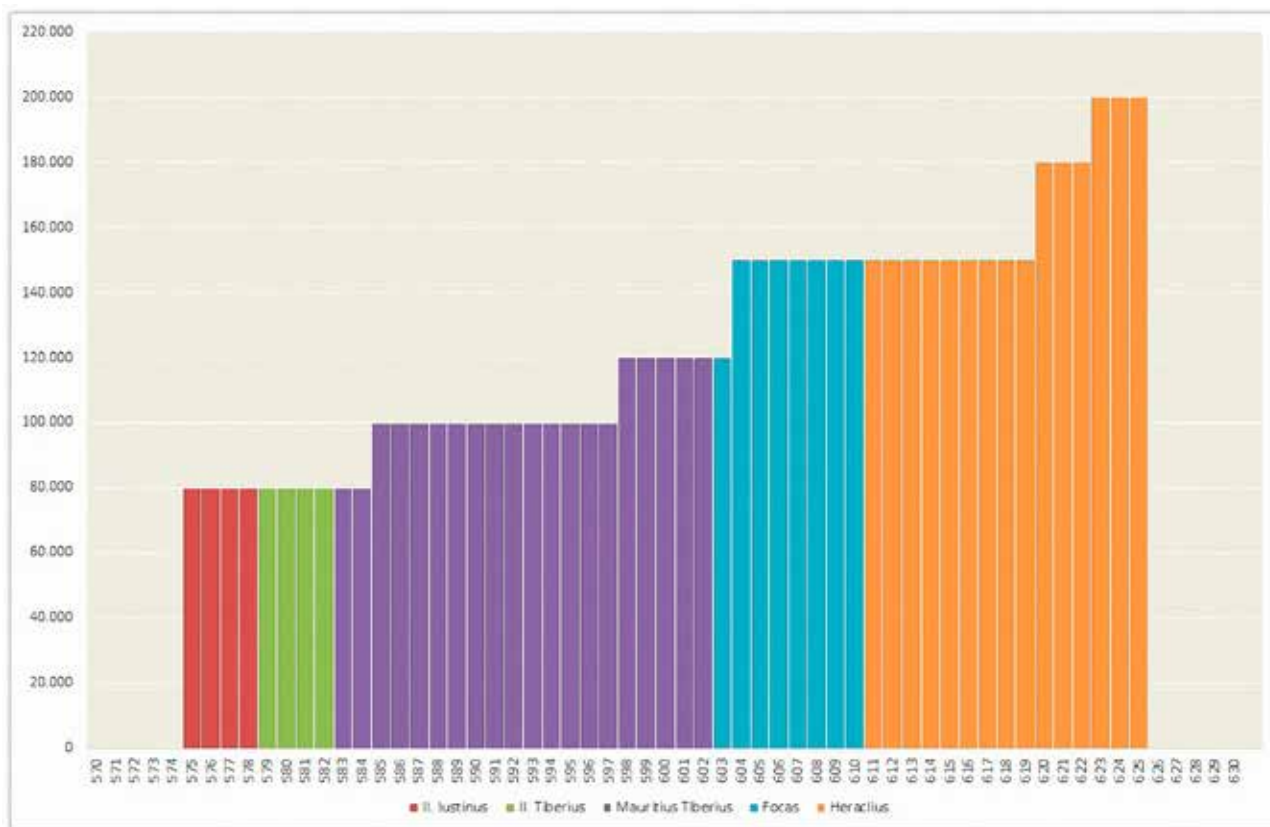
Az avarok szenvedtek már vereséget korábban is, de ez a kudarc a kagán kincstárára nézve végzetes következménnyel járt: Bizánc ugyanis 51 év után megszüntette az évjáradék folyósítását. A kockázatos döntés ezúttal helyesnek bizonyult. Az évjáradék nélkül maradt kagán hatalma annyira megrendült, hogy az avarok soha többé

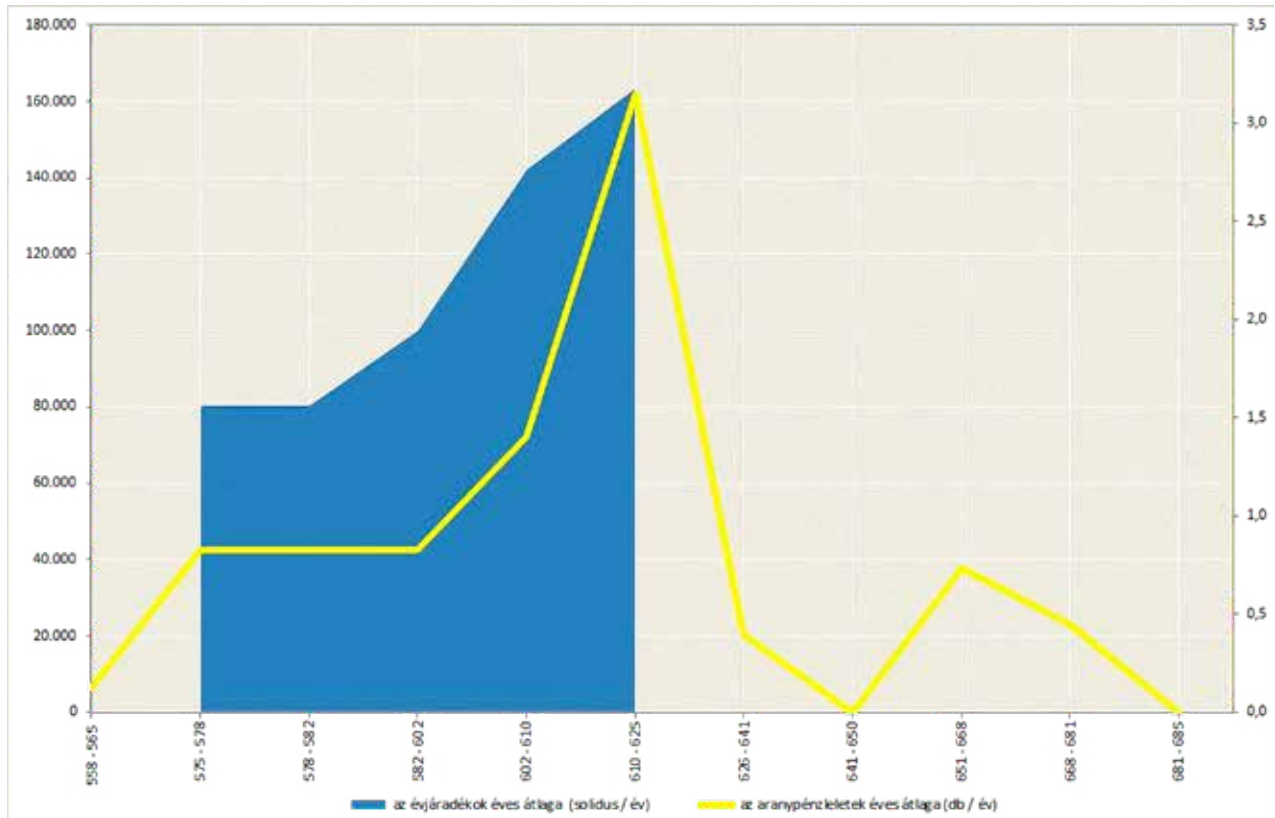
nem törtek be a birodalom területére. A bizánci–avar diplomáciai kapcsolatok csak évtizedek múlva normalizálódtak. Legalábbis erre lehet következtetni abból, hogy 678-ban ismét avar követek jártak Konstantinápolyban, éppen annak a IV. Constantinusnak az uralkodása idején, akinek egy solidusa az Ozora-Tótipusztán felfedezett sírok egyikéből került elő.

Mivel a bizánci–avar kapcsolatok kisebb-nagyobb megszakításokkal I. Iustinianus idejétől IV. Constantinus uralkodása végéig tartottak, és mert e két császár egy-egy solidusa már a legelső avar kori sírokból ismertté vált, a bizánci aranyak avar földi elterjedésének elsődleges okát a korszak kutatói mindig is a Konstantinápolyban 558-ban megeredt aranyforrásban látták és látják azóta is. Kérdés, hogy ez a józan ész diktálta és általánosan elfogadott magyarázat statisztikai vizsgálatokkal alátámasztható-e.

Jelenleg 58 olyan avar kori sírt ismerünk, amely egy, elvétve kettő, de kettőnél soha nem több bizánci pénz vagy azok helyben készült utánzatát tartalmazza. Ha az avar korszak kutatását a kunágotai lelet múzeumba kerülésétől, azaz 1858-tól kezdve számítjuk, akkor napjainkig átlagban háromévente került elő egy-egy újabb érmes temetkezés. Eredeti bizánci aranyat tartalmazó pedig, mert ezek száma csupán 36, négy-ötévente. Ebből bárki könnyen kiszámolhatja, hogy ilyen előkerülési gyakoriság mellett a bizánci érmes sírok

5. kép: Az avaroknak fizetett évjáradékok alakulása 575 és 625 között, kortárs bizánci források solidusban megadott adatai alapján

száma, ha egyáltalán, akkor úgy 160 év múlva fog majd megduplázódni. Szerencsére addig azért nem kell várnunk, mert az avar kori bizánci éremforgalom tanulmányozásához a sírokban talált pénzeknél jóval felhasználhatóbbak a leletösszeállítások nélküli és az ismeretlen lelőköri körülményű példányok is, amennyiben azok a régészeti körülményektől függetlenül avar szállásterületen belül kerültek elő. Ezekkel együtt az avar kori bizánci aranyérmek száma jelenleg 110 körül van.

6. kép: Az avar kori aranyérmek és a bizánci évjáradékok éves átlagával kifejezett gyakorisági eloszlása időszakonként

ismeretlen mennyiségű és összetételű éremsokaság, azaz az avarokhoz került aranyérmek időbeli eloszlására. Ebből pedig az adódik, hogy ha a különböző úton-módon fennmaradt aranyérmek és az évjáradékok írott forrásokból ismert időbeli változása között kapcsolat mutatható ki, akkor ezt az Avarföldre eljutott aranyak sokaságára is kiterjeszthetjük. A 626 előtt vert avar kori bizánci aranyérmek eloszlása szemmel láthatóan követi az évjáradékok eloszlá-

7. kép: Konstantinápoly avar ostroma a *Manasszész-krónikában*

Mivel az adatcsoport az avarokhoz került aranyérmek sokaságából véletlen mintavétel útján keletkezett, bármennyire meglepően hangzik is, ez a mennyiség már elégséges ahhoz, hogy az érmek veri idejének eloszlásából nagy biztonsággal következtethessünk az előttünk

8. kép: Konstantinápoly ostroma egy kolostor falfestményén

sát (6. kép), ezért a fentiek értelmében nem lehet kétséges, hogy az avarokhoz került aranypénzek elsődleges forrása 625-ig valóban a bizánci évjáradékok solidusokban kifizetett része volt.

Az aranyérmek eloszlásdiagramja azt is mutatja, hogy a 626-ban elzárt konstantinápolyi aranyforrás jó negyedszázad múlva ismét buzogni kezdett, hogy aztán mintegy harmincévnyi csörgedezés után végleg elapadjon. De mert ebből az időből a bizánci–avar kapcsolatokra vonatkozó egyetlen adat a 678-as követjárás szűkszavú említése, az újabb érembeáramláshoz vezető és azt végérvényesen megszüntető okokat csak találgatni lehet.

Ha az avarok a kialakult évjáradékokat minden alkalommal és kizárólagosan vert pénzben kapták volna meg, akkor 51 év leforgása alatt 6.360.000 darab solidus került volna be a kagáni kincstár-

ba. Ez a mennyiség 25.000 kg színarany-nak felel meg, melynek napi árfolyamon számolt mai értéke 275 milliárd forint. Valójában az évjáradékok nem minden évben érkeztek meg, és ha megérkeztek, akkor azok egy részét luxusjavak – selyem, fűszer, drágakő, arany és ezüst presztízstárgyak – tették ki. Ezért a kagáni kincstár őrei a források adataiból kiszámítható mennyiségnél kevesebb, de még mindig tekintélyes mennyiségű aranypénz fölött rendelkeztek. Ebből részesültek az elit tagjai, de nem csak ők. Bizánci aranypénzeket ugyanis nemcsak gazdag sírokból ismerünk, hanem átlagos, sőt kimondottan szegényes mellékletűekből is. Kétségtelen tehát, hogy az évjáradékok egy része az avar presztízsgazdaság közvetlen és közvetett csatornáin keresztül eljutott a társadalom alsó rétegeihez is.

9. kép: A 626. évi ostrom során az avarok által is bevetett kőhajító gép

